

„eltávolodva történelmi, társadalmi és értékrend-szeri erővonalaktól”

(Az Iródia négy évtizede)

Negyven esztendővel ezelőtt, a múlt század nyolcvanas éveiben, a vasfüggönyön inneni országok többé-kevésbé túljutottak a szocializmus (vagy legalábbis amit annak gondoltak és neveztek) felépítésén, s ráfordultak volna a kommunizmus kiteljesítésére; hiszen, mint hirdették, kezdődhet a végső harc kettes fázisa. Ami, persze, nem felelt meg a valóságnak. A kommunizmushoz hiányoztak a szilárd társadalmi alapok (s a híresztelések ellenére mindig is hiányozni fognak; az elképzelést az emberi gyarlósággal párosítva egyértelmű tapasztalat, hogy csak a bolsevizmus szakadatlan újratermelése valósulhat meg), az „emberarcú” jelzője mögött sem ember, sem arc nem volt föllelhető; az addigi hiánygazdaság csupán egy ingadozó, szélkakasként ide-oda tekintgető, elképzelésekben is igen hiányos fölépítményt vízionált; egyetlen egy kihívásban érzett motivációt: a hatalom megtartásában és az államvagyon további, felpörgetett lerablásában. Ehhez két fegyverrel rendelkezett: a titkosszolgálatok és az államilag irányított oligarchagazdaságok vagyont, piacot és befolyást átmentő irányítása. Majd gyorsan hozzákeverték a harmadik adalékot: a kisországok belső és külső kapcsolatrendsze-reinek, a második nyilvánosság által elindult közösségteremtések egymás ellen fordítását, szétzilálását, a gyanakvás rendszerszintű elültetését. Eredmény: ahogyan az egyes országokban, úgy a közép-európai országok együttműködésében is mesterséges akadályok születtek az identitás-konfliktusok, a nemzeti és nemzetközösségi minimum, az összefogás és együttműködés szubszidiaritás-alapú, plurális elvű konstruktív kialakításának tereiben.

Ennyit a politikáról, a továbbiakban mondandóm a negyvenedik születésnap-ját ünneplő Iródiára szűkítem, ám mindenképp lényegesnek tartottam a fenti környezet földidézését, bár tudom, hogy annak imígyen zanzásított összefoglalá-sa többeket vitára ingerel; de itt és most nincs időnk és terünk a részletek mindenki számára megnyugtató kibontásához. De abban talán egyetértünk, hogy a szocialista államgépezet(ek) radikális módszerei csökkentek ugyan, ám már nem is azokat erőltette, hanem a „fortélyos félelem” elültetését, kiben-kiben. Ebben

egyébként is sok évtizedes gyakorlattal rendelkezett, s most csak egy apró módosítást alkalmazott: a fennálló hatalom elkerülhetetlen összeomlását látva az új hatalmi struktúra mielőbbi erodálása, széttzilálása, működésképtelensége volt tervei célkeresztjében. Ismétlem: jó ezt tudnunk, akkor is, amikor egy irodalmi (vagy inkább összművészeti) csoport megalakulásának és működésének hátterét, a hatalom „húzd meg – ereszd meg” lépéseit vizsgáljuk. Összevetve akár a magyarországi gyakorlatot a csehszlovákiai módszerekkel.

S még ehhez is lényeges egy kis háttérismeret. Ugyan az elmúlt négy évtized során számos földolgozás látott napvilágot a magyar kisebbség(ek)et sújtó elnyomó intézkedésekről, de időnként azt tapasztalom: a legsúlyosabb történetek elfedik a kisebbség többségét érintő fortélyokat. Ma már, egy olykor-olykor más világ illúzióját keltő időkben élve a fiatalok mintha épp a történelem részleteire nem figyelnének. A nyolcvanas évek lázas-lázadó eseménykrónikáiból azt hámozzák ki, hogy mégis valami olyan történt meg, ami szép lassan megtörte, erodálta az akkori hatalmat; vagy ha nem, akkor annak gyengeségére mutatott rá. Egy szamizdatban, vagy egy csak félig-meddig engedélyezett stencilezett antológiában ők az eredményt, az abban szereplő alkotók győzelmének bizonyítékát látják, és nem a hozzá vezető út erkölcsi és egzisztenciális bátorság-próbáját. Ahogyan, nem kevésbé, a kisközösségek egymás iránti bizalmának origóját is – ami, visszaneézve, nem ritkán furcsa, halvány, elmosódott kontúrokat kap. Akár egy együtt induló csapat tagjainak későbbi eltávolodása egymástól.

Továbbra is e tény s ezen állapot súlyán tűnődöm, engedelmmükkel. Mélyebb tekintésként vizsgáljuk meg a felszínt. Azt, amit a nyolcvanas évek magyarországi viszonyaiban – a győzelmek takarása mögött – kevésbé vizsgálnak, s azt, amit – inkább a vereségek takarása miatt – a nyolcvanas évek csehszlovákiai hatalomgyakorlásában sem idéznek elég gyakran s elég részletesen. Ami a magyarországi második nyilvánosságot illeti, arról autentikus véleményként érdemes Petőcz András vonatkozó esszéjét idézni; *„Visszatekintve egy majd’ negyven évvel ezelőtti időszak történéseire, nyugodtan elmondhatjuk, hogy 1980 nem csupán »évtizedhatárhíd« volt, ahogy azt az akkori Mozgó Világ sorozata – amelyben a kor fiatal íróit, költőit kérdezte meg a szerkesztőség – hirdette, hanem korszakváltás is. Ma már tudjuk, de akkoriban még nem tudhattuk, hogy a közép- és kelet-európai rendszerváltások előtti utolsó évtized kezdődik 1980-ban, és ez az évtized, a »’80-as évek«, már az első – pontosabban, »nulladik« – évtől előkészíti mindazt, amit tíz évvel később megéltünk»* – írja ő a nyolcvanas évek féllegális folyóiratirodalmának megteremtéséről. Mikor is: *„A lengyelországi sztrájkokkal és a hazai »repülő egyetemekkel« párhuzamosan abban az évben, vagyis 1980-ban jelent meg hangsúlyosan, illetve erősödött meg a hazai szamizdatmozgalom, vagyis sokasodtak meg az olyan jellegű kiadványok, újságok és könyvek, amelyek illegálisan, engedély nélkül jelentek meg.»* Ám ezek farvizében – mintegy akaratlanul – helyet szoríthattak maguknak előbb a nemzedéki összefogások kicsiny körei,

majd az alkotásaikból szerkesztett antológiák sora. Petőcz esszéje izgalmas, sokrétű és részletgazdag alapossággal mutatja be azt a folyamatot, ahogyan hivatali engedélyek garmadájának beszerzése (a lehetőségek karkai határsávjában) után egy egyetemi kar dékánjának végső jóváhagyásával kinyomtatott a Jelenlét; de ugyanígy több más alternatív lap is elkészülhetett, létezhetett.

A csehszlovákiai modell egészen más volt. Ott a hatalom – és nem csak mint-ha – precízebb elnyomó rendszert működtetett magyar kisebbségével szemben. *„Husák elvtárs országglásának tizenötödik esztendejében néhány fiatal szlovákiai magyar tollforgató szövetkezett, hogy Iródia néven irodalmi műhelyt hozzon létre. Hodossy Gyula és Balla Kálmán bábáskodott a szervezésnél. Bohó ötlet volt az Iródia és nem is veszélytelen. 1983 tavaszán Csehszlovákiában vágni lehetett a sötétséget. A szlovákiai magyar irodalom előző nemzedékében éppen akkortájt vágott rendet a hatalom, jobb sorsra érdemes írók asszisztálásával. Az Irodalmi Szemle élén Duba Gyulát Varga Erzsébet készült felváltani, aki aztán sokunk meglepetésére rugalmasabb főszerkesztőnek bizonyult elődjénél. A magyarországi hatalom a Mozgó Világ fölszámolására készülődött. Duray Miklóst éppen kiengedték a börtönből, de csak ideiglenesen fektették el az iskolareformnak elkeresztelt asszimilációs fürmedvényt, amelyet tíz évvel később a DSZM-mé transzformálódott kommunisták, akik ragacsos mancsukkal újra rátenyereltek az országra, megint megpróbálnak fölmelegíteni. A Madách Könyvkiadóban néhány lektornak kinevezett janicsár megpróbálta gleichschaltolni azt a kevéske igazi irodalmat és írókat, amelyet s akit a szerkesztőség átpréselt az általános félelem szitáján. Nagy adag naivitás kellett tehát ahhoz, hogy fiatal, még szinte ismeretlen írók az önszerveződés útját válasszák egy olyan időpontban, amikor a széljárás számukra a lehető legkedvezőtlenebb. Paradox módon azonban az Iródia ereje éppen résztvevőinek politikai naivitásából és spontaneitásából származott. Ezzel a tudatosan alulszervezett és anarchisztikus zsinatolással sokáig a hatalom sem tudott mihez kezdeni. Nem tudta eldönteni, veszélyes-e vagy veszélytelen a számára, s amikor Šaling elvtárs 1986-ban megbélyegezte, már elkésett.”* – idéztem Grendel Lajost, aki talán a legerősebb kíváncsisággal és igényességgel fordult mindvégig az Iródia jelensége felé, mint tette azt a mozgalom első évtizedét összefoglaló kötet előszavában. Szinte nem is kellene, én mégis tágítok, bővítek a megrajzolt háttéren, hiszen említettem: a felszín sokszor mélyebb, mint a rejtőzködés alternatívája.

Lapozzunk bele a korabeli szamizdat-kiadványokba, például a Hírmondóba, amely mintegy „első kézből” adta közre a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságának jelentéseit. Idézzük, csak címszavakban: rendőrök zaklatták a nyitrai magyar főiskolásokat; pozsonyi magyarellenes támadások, gyűjtogatás az Ifjú Szívek pozsonyi épületében; magyarellenes futballhuliganizmus; a magyar himnusz éneklésének üldözése; a magyar iskolákat sorozatosan számolják fel, sorvasztják el a magyar nyelvű középiskolai oktatást; évente kétszeri utazás lehetséges Magyarországra; szűkül – a nyolcvanas évek második felében (!) – a Magyarországról behozott könyvek és sajtótermékek példányszáma és válasz-

téka, szabad árusításuk korlátozott, áruk pedig aránytalanul magas. Átlagosan nézve egy Magyarországon megjelent könyv nyolcvan százalékkal került többre Pozsonyban, mint Budapesten; mindez azt jelenti, hogy a klasszikus és kortárs magyar irodalomhoz – mint kulturális megtartó erőhöz – való hozzájárás radikálisan korlátozott volt.

Szükséges volt-e mindezt elmondanom, jeleznem az Iródia negyvenedik születésnapja kapcsán? Úgy vélem, igen. Mert, megismétlem, az utóbbi évtizedek mintha a részletkérdésekben is – a puha diktatúra ismételtetésével – elhomályosították volna a küldetés lehetetlennek tűnő individuális tartalmát. Mert az Iródia ilyen volt – egyedi, egyéni, önálló entitások alkotó közössége. De hát létrehozása is hasonló szellemben történt: *„Az Iródia a rugalmasság, nyitottság, fejlődőképesség, az együtt gondolkodás iskolája szeretne lenni. ... Az Iródia kihívás az alkotásra és együtt gondolkodásra, mert a művészi alkotás maga is kihívás. Az Iródia szeretné, ha tagjai véleményük nyílt kimondásával, munkájukkal, alkotásaikkal és minden lehetséges megnyilvánulásukkal a tovább-gondolást, tovább-gondoltatást a lehetséges és a lehetetlen körülmények között is kikényszerítenék”* – fogalmazta meg, többek között így, az Iródia megalakulásának közhírré tételében Hodossy Gyula, a történet elindítója.

Mennyiben s miért volt tehát hatalmas jelentősége e – negyven év távolából sokak által már kisebb erejűnek nevezett – kezdeményezésnek? A válaszhoz tulajdonképpen elegendő türelmesen s tüzetesen elolvasnunk a felhívás szövegét, Hodossy kiáltvány hatású levelét a leendő együtt-gondolkodókhöz – akikben ott csírázik már a másként gondolkodás hajlama –, ám erősebb választ kapunk, ha mélyen a sorok mögé nézve tekintetünkkel azt a környezetet is figyelembe vesszük, melyről föntebb bőszégesen szoltam. Nos, így együtt nézve immár világos a képlet: az ötlet egy sajátos térfoglalás lehetőségét biztosította abban a rendszerben, ahol s amikor mindez még s már megengedhetetlen volt. Az volt már, hiszen a politikai hatalom már számolt valamiféle nagyobb – demokratikus – kényszerváltozással. S az volt még, mert azért a hatalom ezzel együtt sem volt felkészülve a helyzet megfelelő erejű kézben tartására. Hogy mit tegyen illegális összejövetelek, szamizdatok, rendszerellenes megmozdulások esetében – ezt még tudta. De mit kezdjen egy Csemadok-háttérű, önmaga összejöveteleit nyíltan hirdető, kiadványait házilagosan elkészítő s terjesztő műhellyel, ami még csak nem is egyesület, vagy más, ehhez hasonló – tehát működését engedélyekhez kötött-köthető – szervezet. Ráadásul ez a társaság láthatóan nem politizál, nem hirdet s hordoz ellenzéki attitűdöket, legföljebb, ha tüntetőlegesen közönyű – a politikával szemben – szúrhat szemet. S az Iródia egyre rendszeresebb találkozóinak, műhelymunkáinak, füzetei arról tettek bizonyosságot: itt is, ahogy minden rendszerben, létre lehet hozni egy alternatív, párhuzamos kultúra közösségi terét s tereit. Mindeközben nem zárta ki önmagát a létező kulturális színterekből, jelezte létezését az állami kiadók felé, jelezte összejöveteleit a háttérintézmények üzemeltetői, fenntartói

felé, s általában véve is pontosan és láthatóan végezte el a különböző adminisztrációs kötelezettségeket; épp csak ezek egyikéhez sem kötötte működésének feltételeit. Hogy a filozófia egyik toposzát parafrázáljam: *lett, mert képtelenség*. Porszem került a szabályok dzsungelével körülbástyázott diktatúra államgépezetébe. S volt még egy csapda, ami talán tudatosan, talán véletlenül valósult meg: az Iródia hangsúlyozottan mindenkit nyitott kapukkal várt, nyitott műhelyeibe. Így hozva létre a párhuzamos kultúrát, vagy nevezzük azt árnyékkultúrának; mi több, magam egy szóval játszva arra jutottam: bár a szelíden kialakuló belső preferenciák a tehetséges alkotók kiválását segítették (hiszen, mint az összejövetelek vitáiban érdesebben vagy érdekesebben érvelőkre, a figyelem rájuk hárult), ám maga az Iródia működése a *lehetséges* alkotók és alkotások mozgásterét teremtette meg. Azt is nyomatékosítva így: *bármilyen* lehetséges. Mindehhez elvehetetlen érdemek fűzik Hodossy Gyulát, aki az Iródia létrehozásával s annak évekig tartó – minden személyét érő támadással, egzisztenciális ellehetetlenítésével is számot vetve – működtetésével egy sokkal nehezebb környezetben a magyarországi (rendszer) változás felé tartó, azt megidéző folyamatok egyféle leképezését valósította meg. Ezzel kicsit önmagának is ellentmondva, hiszen azt írta egyik jegyzetében: *„A problémát nem lehet megoldani.”* Nos, mégis lehetett, sőt, ha a megoldás problémát is szült, ám azt – a megoldást – mégis visszavonhatatlanná tette. Mert a hatalom hiába eszmélt – elkésett. Grendelt már idéztem erről, most – bővebben – olvassunk bele Tóth Károly Iródia-émlékezésébe: *„Mert vidéken szerveződött, meglehetősen sokáig élvezhette a hivatalos irodalom és a hivatalos szervek oda nem figyelését, hogy azután úgy 1985-86 táján annál inkább lecsapjon rá az a bizonyos »bizalmatlanság légköre«, amely máig körül leng minden, nem a megszokott hivatalos elvárásokhoz igazodó kezdeményezést. A kötéllhúzás odáig ment, hogy pártvonalon az Iródia tevékenységét ellenségesnek, szocialistaellenesnek és nacionalistának bélyegezték, teljesen hivatalos és engedélyezett kiadványát, az Iródia-füzeteket pedig illegális kiadvánnyá nyilvánították, majd, amikor az Iródia ezen ádáz lépésekkel mit sem törődve tovább kívánta folytatni tevékenységét, egy rutinos aláírás szentesítette tevékenységének a felfüggesztését. Az Iródia ennél fogva máig létezik, csak 1986 szeptemberében tevékenységét felfüggesztették.”*

Hogy aztán szinte még ama hónapokban, megkezdjék az Iródia befogadását, nagykorúsítását, megérezve, hogy a felfüggesztés enyhén szólva kontraproduktív ötlet volt. A diktatúra a felfüggesztéssel kiállította önmaga „szegénységi bizonyítványát”, elismerte kompromisszum-képtelenségét, érzéketlenségét mind-ama jelzés iránt, ami a „nemzetközi helyzet fokozódását” jelentette – épp csak mert annak iránya volt egészen más, mint amiből a totalitárius államgépezet addig táplálkozott. A diktatúra menza-étlapján szép lassan ki kellett húzni az önkény, jogfosztás, betiltás, és ehhez hasonló napi konyhafőnök-ajánlatokat. Ma, az évek, évtizedek távolából nézve, kellő – de helytelen – cinizmussal szalazva szét a nyolcvanas évek végének eseményeit, azt látjuk: a kultúrhatalom egyfajta „se

veled se nélkülöd” állapotot alakított ki az íródiásokkal. Megalakult a Fiatal Írók Köre, megjelent az első antológia, *Próbaút* (az *Iródia* címet nem engedélyezték) címmel, majd jöttek az első önálló kötetek, de az Iródia – mint a lehetőségre mutató lehetőség örök posztamense – a mai napig létezik. Föllapozható, elővehető, tovább írható. Hogy honnan is?

Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy nem lehet, nem szabad egy alkotói összefogás kísérletéről kizárólag a politikai hatás szemszögéből beszélni. Ugyanakkor a négy évtized személyiségformáló hatásait figyelembe véve visszas lenne az Iródia gerincét adó alkotók értékelésére itt és most vállalkozni. Hasznosabb talán, ha a Próbaútról anno frissen megjelent, akkori írásom bekezdéseit emelem ide – talán azért sem tűnhet ez öncélúnak, mert meglehetősen ismeretlen maradt; bár megjelenését regisztrálta az Iródia-repertórium. Lássuk hát!

A szlovákiai magyar irodalom számára mindig fontos volt a szellemi utánpótlás feltételeinek, szervezettségének kialakítása – írtam a korabeli ismertetés bevezetőjében, s ennek mentén folytattam azzal, hogy – a Pozsonyban megjelenő Magyar Figyelő már 1934-ben is leszögezte: *„Az ifjúsági folyóirat kérdése, csakúgy, mint az ifjúsági irodalom általában a szellemiség olyan területe, melyre rendszeren nem fordítanak elég gondot és melynek ritkán tulajdonítanak olyan jelentőséget, amelyet megérdemel.”* Így volt ez az előbbieket elhangzásának idején, és így van ez manapság is. Mert bár a szlovákiai magyar irodalom nemzedékeiben mindig is szót kértek és kaptak a fiatal, erőteljes tehetségek; mert bár rendszeresen születtek jelentkezésüket segítő antológiák, folyóiratuk mindmáig nem született meg. De létrejött ehelyett az Iródia-füzetek már-már folyóirat-igényű vállalkozása.

A dolog Hodossy Gyula hívó szavára kezdett szerveződni; ő gondolt először arra: találkozókat kellene szervezni a szlovákiai fiatal magyar gondolkodók számára. Az első összejövetelre 1983. június 18-án Érsekújvárott került sor; negyvenketten vettek részt rajta. A találkozót követően megjelent az első Iródia-füzet; az Iródia nevet a csehszlovákiai magyar fiatalok kezdő irodalmárainak (középiskolások, főiskolások és dolgozók) országos kezdeményezése kapta tehát; nem újságnév és nem kifejezetten mozgalom. Az ötlet rendszeres találkozásra, önképzésre és publikálásra ad lehetőséget Érsekújváron a CSEMADOK helyi szervezetének támogatásával és járási könyvtárának hathatós segítségével. S talán nem érdektelen ideiktatnunk az első füzetben olvasható mottót is: *„Én csak az ellen szólok, hogy mikor a magyar földön nemcsak mező van, hanem van erdő, van kert, van szakadék és üvegház is, ne csak egypár virágról vagy csakis mezei virágról ismerjék el, hogy magyar és virág, a többire pedig rásüssék, hogy idegen és bűdös. És igaz, az ellen is, hogy mikor akad kertész, ki idegen földek virágját is megbecsüli, s megpróbálja földünkbe átültetni: ne fogadják kapával és vasvillával a rózsát, a tulipánt, vagy az akác nevében...”* (Ignotus).

Hogy milyen nagy igény volt az Iródiára, azt a későbbiek igazolták. A füzetek végén olvasható névjegyzék a negyedik füzetben már hatvan címet sorolt fel;

ez a szám később száz fölé emelkedik. A találkozókon az írókon, költőkön kívül néptáncosok, képzőművészek, szociográfusok, történészek és néprajzosok is részt vesznek; utóbbiaknak külön szekciójuk alakul. Szinte nem akadt olyan fiatal magyar gondolkodó, aki valamilyen formában ne vett volna részt az Iródia munkájában. Ahogyan Krausz Tivadar, az egyik vezéregyéniség fogalmazott: „*A Sarló óta nem volt ilyen alulról jövő, izmusoktól függetlenül a legszélesebb ívben mindent átölelő mozgalom.*” Szólnunk kell külön is az Iródia-füzetekről, mely sorozat tizenhatodik füzete 1986 májusában jelent meg. Szerkesztőik minőségileg igényes válogatásra törekedtek; szándékaik igen hamar, már a negyedik-ötödik füzettől megvalósulni látszottak. Sor került tematikus kiadványokra is, műfordítások, majd néprajzi tanulmányok gyűjteményére. Folyóirat-igénnyel szerkesztett munkáikban különösen a kritikai oldalak fejlődése tűnik a legerősebbnek, egymást is, környezetüket is a legélesebb vizsgálat alá vetik.

Ideje viszont, hogy megmagyarázzuk: miért írásunkban a jelen idő és a múlt idő „felhangos” keveredése. Nos, az Iródia 1986 őszén megszűnt, és 1986 telén megalakult a szlovákiai magyar Fiatal Írók Köre. Ma még nem tudni, hogy ez a változás milyen változásokat von maga után, de az biztosnak látszik: az Iródia-füzetek - a sorozat megszűnése miatt - nem dokumentálhatják tovább az egyre izmosodó, fiatal gondolkodó réteg tehetségét. Úgy tűnik pedig, erős tehetségű nemzedékről van szó. Több, hitelt érdemlő kritika elismerte már Juhász József, Zsemberi Etelka, Hoga György, Tóth Károly és Talamon Alfonz tehetségét. Többen közülük túl vannak a „tűzkeresztségen”: bemutatta őket az Irodalmi Szemle „Holnap” rovata, sőt Czákó József a folyóirat novellapályázatát is megnyerte. Hárman - Krausz Tivadar, Farnbauer Gábor és Fellingner Károly - már önálló kötetük megjelenésére várnak, de e napokban - 1986 decembere - üzletkebe került a csoportot bemutató antológia is. Egy szempontból rejtélyes olvasmány: sem a „fülszövegben”, sem az egyes szerzők életrajzi adatai között - sehol sem olvashatunk az Iródiáról.

De tény, hogy a leginkább érdeemeseket válogatta be az antológia két szerkesztője Balla Kálmán (vers) és Grendel Lajos (próza). Fussuk át együtt a névsort; rajtuk keresztül az Iródia-nemzedéket is megismerhetjük. A kötetben Csepécz Szilvia verseit olvashatjuk elsőként. Nem igazán meggyőző írások ezek, bár megértjük a szerző érzelmeit, de ennél többet ez esetben nem tesz (tehet) egymásért költő és olvasó; a ráhatás elmarad. Farnbauer Gábor kulcsot is ad kötetnyi verséhez: „*A vers közel sem a legteljesebb mozdulat.*” (*Mutass nekem...*) Sorai a szavak mögötti térben teljesednek ki igazán; analitikus költészete mindenképp figyelmet érdemel.

Az első pillanatban Fellingner Károly versbeszédét is Farnbaueréhez hasonlóan véljük, hogy aztán felfedezzük: az övé már elvonatkoztatásaiban is konkrét közép-kelet-európai versnyelven szól: „*guggoljunk le mint a bokrok / bukdácsolásunk - anyaföld / Hegymászók a szemgödörben*” - írja; lírájában izgalmas lehetőség rejlik. Hiznyai Zoltán versei sem keltenek egyízű benyomást; ennek oka azonban el-

térő nyelvkísérletei. A szabadvers hagyományait ciklusa végén a metanyelv váltja fel; teljesítményét itt már kevesebbnek érezzük. Hodossy Gyula elévülhetetlen irodalomszervezői érdeme az Iródia létrehozása. Ezt itt, írásairól szólva is le kell szögeznünk; ugyanakkor azt is el kell mondanunk: költészete szimpatikus, ámde az antológia szerényebb teljesítményei közé tartozik.

A kötet első prózai munkáinak Hogya György a szerzője. Két novellát olvashatunk tőle; bár mindkettőben izgalmas szituációt teremt, a történetek túlírtnak hatnak; a szerző jelentkezését formai megoldásai miatt nem tarthatjuk relevánsnak. Az antológia legizgalmasabb verseit valószínűleg Juhász József írta. *A közép-európai idő* című vers a beat-költészet hagyományait folytatja, színvonalasan; a *Mai magyar nyelvtan* pedig talán a legpontosabb kisebbségi sorskrónika. Bár: „*A halvány sejtést kifejező írásjelet még nem találták ki.*” ... Krausz Tivadar az avantgárd keretein belül próbál egyéni költészetet teremteni, de elért eredményei sem hoznak valódi, egyedi olvasói élményt. (Az Iródia-füzetekben viszont sokoldalúságáról tett bizonyosságot; nemzedékének legígéretesebb kritikuskává válhat!)

Nehéz sors örököse Ravasz József. Talán az egyetlen az antológiában, akiben a legősibb módon terem a vers, költészete – élmény! A kötet legszebb verse valószínűleg az ő nevéhez fűződik: „*ne reszketne kezem/ amikor ruhádat gombolom/ és lassan mezítelenre vetköztetlek/ te föld/ örülten is rajtad pihenek/ még egy földet szeretnék/ öltözöttebbet sok-sok gombbal/ és reszketőbb kezet*” (*Szeretkező*). Szentandrás Tibor novellája minden tekintetben kevés. Maga az írás sem emelkedik az irodalom elvárható színvonalára, s – jóindulattal fogalmazva – a szerző tehetségéről is vajmi keveset árul el. Nem így Talamon Alfonz novellái. Az antológia végén olvasható két írása releváns olvasói élmény, különösen *Az utolsó író memoárja* című, fanyar humorba pácolt kisebbségi kisepika. Nagyon hiányoznak viszont az antológiából Czákó József írásai, akiről fentebb már szoltunk, s akiről Grendel Lajos az Irodalmi Szemle 1983/9-es számában ezt írta: „*...ábrázolása sok helyütt olyan gazdag, látomásos stílusban pompázik, amely méltó a legkomolyabb figyelemre.*”

Ennyit mondott el tehát önmagáról az Iródia; ennyit mondhatunk el mi is az Iródiáról. A szlovákiai magyar irodalom részeként vizsgálva a Próbautat, le kell szögeznünk: szerzőinek többsége – Farnbauer, Fellingner, Juhász, Krausz, Ravasz, Talamon – érett, érdemes az önálló kötet lehetőségére. Ugyanakkor azt is meg kell állapítanunk: ez már a második antológia – az 1980-ban megjelent *Megközelítés* után – amelyben nem érezzük olyan meghatározó egyéniségek jelentkezését, mint akár a *Szélkiáltóban* (Cselényi, Gál, Tózsér), akár az *Egyszemű éjszakában* (Varga, Tóth.) Erre természetesen magyarázat lehet az irodalom egészére jellemző „későn érés”. Az antológia szerzőinek átlagéletkora a huszonöt esztendő sem éri el; bőven van még tehát módjuk és lehetőségük jelentős életmű létrehozására. De az Iródia által kialakított struktúra – amely, ha más néven is, de remélhetőleg tovább él! – is reményekkel biztat, hiszen a három esztendő alatt több mint két-

százan jelentkeztek itt írásaikkal; közülük közel hatvanan publikáltak az Iródia-füzetekben, s mintegy húsz-huszonöt közülük a szlovákiai magyar sajtó egyéb kiadványaiban is rendszeresen publikál.

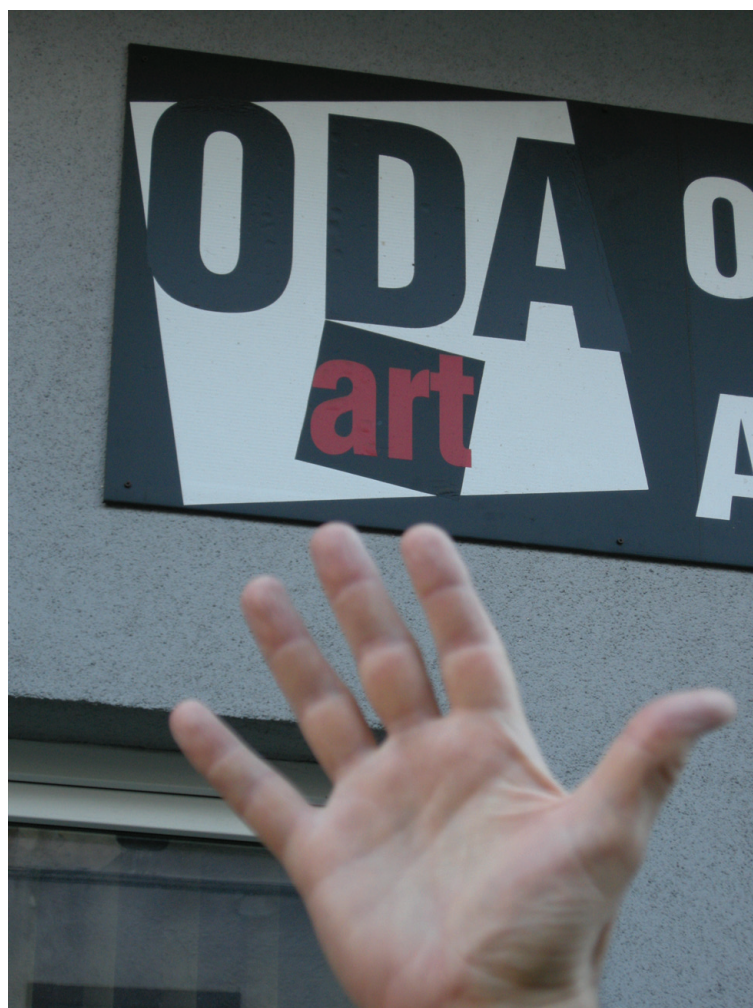
Jelentős eredményeket ért el tehát az Iródia; van mivel sáfárkodnia a Fiatal Írók Körének. Hogy hogyan sáfárkodjanak, arra álljon itt útmutatóként az Iródia üzenete: Veres Péternek Fábry Zoltánhoz írott szavai – a második Iródia-füzet borítójáról! *„Te se add meg magad! írd műveket, szépirodalmat vagy tudományt, vagy akár publicisztikát, de reagálj. A mától ne akarj egyebet, mint kenyeret, ha jön az elismerés, jön, ha nem, nem, de dolgozni muszáj!”*

Mint az eddigiekből kiderülhetett: számomra két szempontból közelíthető meg az Iródia létrejöttének ténye. Az egyik: a szépirodalmi teljesítmény, mint hozzáadott érték a művelődéstörténet egészéhez. Ezen irányból rátekintve a *Próbaút* antológiára, ma is azt mondanám: egységében mérlegelve nem tekinthető a szlovákiai magyar irodalom mérföldkövének. Legfeljebb, ha két szereplőjére mondhatjuk ki, hogy érett, magabiztos, telített életpálya, életmű ígérését alapozta meg; de természetesen később többen is csatlakoztak hozzájuk, kiérleltebb, elmélyültebb alkotásokkal jelentkezve. Sőt, van, aki az Iródia negyedik ikszéhez közeledve válik egyre markánsabb alkotóvá. Az antológián ma már még tisztábban látszik az – amit negyven éve még csak sejteni és sejtetni lehetett –, hogy megjelenése, annak engedélyezése a hatalom részéről egyfajta próbálkozás (próbaút...) volt a nyomásgyakorlás megerősítésére s a fortélyos félelem függőségének kifejezésére. Azt gondolom, az igazság mérlege Tóth Károly felé billen, aki azt mondta a hatalom látszólag bőkezű ajánlatára (FÍK, írószövetségi tagozattal, antológia, egyéni kötetek), hogy „ezzel a hatalomnak a retorziói is megerősödhetnek”. Mert hiszen, teszem hozzá, mikor az Iródia be- vagy visszalépett abba a társadalmi-kulturális térbe, ami ellen létrejött; ami mellett-alatt megfogalmazta saját párhuzamos és/vagy árnyékkultúráját, azonnal alkalmazhatóvá tette önmaga ellen a diktatúra-struktúra eszközeit. Amit a hatalom rögvest alkalmazni is kezdett Hodossy Gyula ellen, de szerencsére akadtak támogatói, pártfogói, s maradt benne annyi lelki-erő, hogy később – akár életmottóként is – megfogalmazhatta: *„...már velük szemben, az ő kiállításukat tudva sem tehettem volna meg, hogy megbékéljek ezzel vagy azzal, vagy pláne egyszer s mindenkorra mindennel.”*

S ezzel már át is léptünk a főntebb említett szempontok közül arra, ami számomra az első ebben a történetben: egy olyan antipolitikai magatartás megvalósítása volt az Iródia, ami a totalitárius államszervezetek – vagy annak kísérletei – elleni mindenkori leghatásosabb fegyver. Zavarba hozta – s erre még a közvetlen politikai tértől, cselekvéstől tartózkodó iródiások rá is segítettek – a diktatúra működését, s végtére leleplezte annak kompromisszum-képtelenségét. Alkalmazta s leképezte, meglehet, öntudatlanul, mindazt, ami a diktatúra kései szakaszában kimondatott Csoóritól Mészölyig, s amit Konrád György így fogal-

mazott meg: „Az antipolitikus megpróbál kisiklani a szervezetek hatalmából, felfüggeszti közösségi elkötelezettségeit, nincsen megbízatása, fölhatalmazása, csak amit ő adott magának. Tisztánlátás, ne hagyj rászédni magad, ne bólogass, amikor a képedbe hazudnak.” Mintha innen folytatta volna az Iródia a javaslat gyakorlati megvalósítását; mint-ha Hodossy a fenti gondolatmenetet folytatta volna már említett visszatekintésében: „E tökéletesnek tűnő kirekesztettség elviselésére az egyik megoldás az önmagunk kirekesztése – megelőzve a világ általi kirekesztést –, az önmagunkba fordulás. Nincs Európa, nincs nemzet, nincs közösség, sőt az »én« sincs, csak az »én« lelke. A lélek, amelynek annyi köze van az emberhez, aki őt hordozza, mint háziegérnek a családi házhoz, amelynek éléskamrájában egy időre tanyát vert.”

Ezt jelentette, ezt ajánlotta – örök érvényűen – az Iródia. Béke ellenségei poraira.

Szombathy Bálint munkája